

ԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԴԻՑԱՐԱՆԻ ՏՕՆԵՐԸ

Անահիտ աստուածուհու տօնի կատարման հիմնական վայրերն էին քաղաքային Արտաշատը, Եկեղեց քաղաքի Նրեզ (Նրիգայ) ավանը, Տարօն քաղաքի Աշտիշատը, ինչպես և Անճուացեաց քաղաքի Դարբնաց քաղաքը, որտեղ դրուած էին Անահիտ դիցուհու արձանները, որոնց թուում մասն նրա ոսկեայ անդրինները: Ասեմք մասն, որ Յովհան Մանդակունին 480ական թուականներին խմբագրեց հայոց քրիստոնէական տօնացոյցը՝ «Կանոնք ընթերցուածոց»ը («Գիրք(ք) ընթերցուածոցը») և առաջին անգամ Գրիգոր Լուսաւորչի յիշատակի օր սահմանեց Զատիկից 15 օր առաջ Մեծ Պահքի հիմնադրող (վեցերորդ) շաբաթ օրը, որը տատանուում էր 35 օրուայ սահմաններում կապուած Լուսնի 19ամեայ պարբերաւորացանի և Զատիկի օրուայ հետ: Գանի որ Զատիկը տեղաշարժուում էր Մարտի 22ից Ապրիլի 25ը ուստի Գրիգոր Լուսաւորչի յիշատակի օրը ընկել է Մարտի 8ից մինչև ապրիլի 11ը եղած օրերից մէկում: Ցանախ Գրիգոր Լուսաւորչի տօնի օրն ընկել է միջին հաշուով մարտ 20 - ապրիլի սկզբներին օրերին:

Այսպիսով պարզ է դառնում, որ Արամագդի և Անահիտի տօները կատարուել են Մարտ 20 - Ապրիլի սկզբներին: Ակնյայտ է, որ Գրիգոր Լուսաւորչի յիշատակի օրը դրուել է տարուայ նշուած հատուածում, որպէս զի մոռացութեան տրուի յիշեալ աստուածուհի տօնի օրերը և փոխադրուի քրիստոնէական սրբի տօնի օրուայ: Այսինքն քացի քրիստոնէական տօնական շրջայի օրերի՝ հայոց Տօնացոյցում աւելացել է

մասն տեղական հզօր սրբի՝ Գրիգոր Լուսաւորչի յիշատակի օրը, որպէս զի հեթանոսական գլխաւոր աստուածութիւնները մոռացութեան տրուեն և փոխարինուի քրիստոնէականով: Արամագդի և Անահիտի տօնական օրերի էութիւնը, իմաստը մթագնուել է տակաւին Միջ. կեսերից: Այդ իրողութիւնը քացատրելի է: Խնդիրն այն է, որ արդէն 1110թ. Յովհաննէս Սարկաւագը Հայոց շարժական տոմարը որը շարունակեց կիրառուել, վերածել էր անշարժի՝ աւելացնելով չորս տարին մէկ օր, դարձնելով 31 օր, իւրաքանչիւր 4րդ տարում Մեհեկանի 23ը համադրուել է փետրուարի 29ի հետ, իսկ Մեհեկանի 31ը Մարտի 8ի, ինչպէս նշուել է Յովհաննէս Սարկաւագի «Ազնուականոն»ում, (հետագայում յորջորջուած «խառնախորան») (Յովհաննէս Իմաստասերի մատեւնագրութիւնը, էջ 165):

Յովհաննէս Սարկաւագը հայոց անշարժ տոմարի Նաւասարդի 1ը գուգադրեց Օգոստոսի 11ին: Նրա վկայած բոլոր տուեալները որոնցով հիմնաւորել է Արեգ 12 (= Մարտ 20) համարժէութիւնը հետեւաբար Նաւասարդի 1 = Օգոստոսի 11, ցոյց է տալիս, որ մա հայոց անշարժ տոմարի տարեմուտը գտնել է յետադարձ հաշուարկներ կատարելով և հիմք ընդունելով հայոց շարժական տոմարի 429/430 տարին, որը տոմարական բոլոր մանրամասներով համադրելի է 1084-1085 թուականների տարուան, այն է սակաւագադիր մէկ թուականին: Առայժմ չկայ և դժուար է լինի վաղ շրջանի որեւէ վկայութիւն, որ ցոյց տայ Նաւասարդ 1 = Օգոստոս 11 աղերսը, հայոց շարժական

տոմարի տարեմուտին, մամաւանդ Յովհաննէս Սարկաւազը՝ հայոց անշարժ տոմարն ստեղծողը, հայոց շարժական տոմարի, այն է՝ 1460ամեայ պարբերաշրջանի աւարտը եւ մօր սկիզբը՝ Նաւասարդի 1ը համադրում է գարնանային գիշերահաւասարի օրուայ հետ: Նա գրում է. «Յորժամ անարուեստ պատնէն այն կարգեցաւ, ասի հասարակ լինել գարնանայնոյն յԱհիկ ամսոյ ԺԳ (13): Եւ ըստ փոփոխման թուոյ աւուրցն ամսոյ՝ անցեալ աւուրսն ի միւս ամն, յամիսն Նաւասարդի, որ է առ մեւ ԺԷ (107) ամ» (Յովհաննէս Իմաստասերի մատենագրութիւնը, էջ 263): Յովհաննէս Իմաստասերն այս տողերը գրել է 1110 թուականին: Ինչպէս արդէն ասուել է, նկատի ունենալով մահ Յովհաննէս Սարկաւազի վերոյիշեալ տողերը, Նաւասարդի 1ով սկսուող հայոց շարժական տոմարի 1460ամեայ պարբերաշրջանը աւարտուեց հայոց ՆՄԲ թուականին եւ ՆՄԳ թուականով սկսուեց մօր շրջապտոյտ: Այդ թուականին Նաւասարդի 1ը համարժէ էր մարտի 20ին, այսինքն գարնանային գիշերահաւասարի օրուան՝ այն է տարուայ սկզբին: XII դարի կէսերից սկսած, այսինքն Յովհաննէս Սարկաւազի հայոց անշարժ տոմարի արարումից յետոյ կազմուել են տօնացոյցներ եւ «Յայսմաւուրք» ժողովածուներ, հիմք ունենալով հայոց անշարժ տոմարը, որտեղ Նաւասարդի 1ին (Օգոստոսի 11) դրել են Յովհաննէս Կարապետի տօնը եւ համադրել Արամազդի տօնի օրուան, իսկ Նաւասարդի 15ին (Օգոստոս 25) նշել են Աստուածածնի տօնի օրը համարժէ դարձնելով Անահիտի տօնի օրուան, փաստօրէն կրկնել են վաղ վկայութիւնները կատարելով իմաստային փոփոխութիւններ: Դրանք ոչնչով չեն առնչուում Արամազդի եւ Անահիտի տօների մասնական օրերի հետ, բացառեալ Նաւասարդ 1 եւ 15 ամսաթուրը, որոնք

ինչպէս տեսանք Յուլեան տոմարի ամիս-ամսաթուրի հետ համեմատած ունէին բոլորովին այլ համարժէներ:

Այլ խօսքով Նաւասարդի 1ը եւ 15ը խորհրդանշական ամսաթուր էին հետագայի համար, իսկ Նաւասարդի 1ի բուն իմաստը տարուայ սկզբի գաղափարն էր, որը չնայած հայոց շարժական տոմարի միշտ իմաստաւորել է գարնանամուտը, համարժէ ընդունուել մարտի 20ին: Ինչ վերաբերում է Անահիտի տօնի համադրելուն Աստուածածնի տօնի հետ (Օգոստոսի 15), ապա կարող ենք ասել, որ այն աղաղակող սխալ, անցշուրթին է, մախնական իմաստի լրիւ խաթարում ոչ միայն հայոց անշարժ տոմարի համարժէի դէպքում, այլեւ հայոց շարժական տոմարի, որը Նաւասարդի 15ը համադրելով Օգոստոսի հետ (նկատի ունենալով 5րդ դարի 60ական թուականների համարժէքը) կատարել է Կոնիքերը: 10րդ դարի բանիմաց հեղինակը գիտէր Աստուածածնի տօնի մասին: Նա համադրել է Աւետեաց Աստուածածնի տօնի օրը Անահիտի տօնի օրուայ հետ այսինքն պահել է Անահիտի տօնի մախնական իմաստը, էութիւնը եւ ոչ թէ ձեւը: Ուսումնասիրողների (Ղ. Ալիշան, Մ. Օրմանեան, Լ. Սեմյոնով, Ն. Բաղալեան եւն) կողմից Նաւասարդի 1 = Օգոստոսի 11՝ այսինքն հայոց անշարժ տոմարի տարեմուտի կապելը 1460-ամեայ պարբերաշրջանի սկզբի հետ կամ 428 թուականին հայոց շարժական տոմարի դադարելու վարկածը չի փաստաւորուում:

Բացառութիւն է Յովհաննէս Սարկաւազի կողմից հայոց անշարժ տոմարի տարեմուտը՝ այն է Նաւասարդի 1 = Օգոստոս 11 ընդունելը, որն ինչպէս ցոյց տուինք յետադարձ հաշուի արդիւնք էր կապուած հայոց շարժական տոմարն արտացոյցող 429-430 թուերի հետ, որը համադրելի է 1084-1085 թթ. այսինքն

սարկաւագադիր մէկ թուականի, որով սկսում է նրա 532ամեայ պարբերաշրջանը, իսկ լուսնի առաջին լրման առնչութեամբ՝ սարկաւագադիր 10 թուականից:

Հայոց դիցարանի տօների հիմնահարցը քննութեան առնելով փորձեցիմք փաստական նիւթով ցոյց տալ առ այսօր շրջող շատ տեսակէտների անհամոզիչ լինելը: Հայոց նախաբխստոնէական դիցարանի աստուածների տօների օրերը ուսումնասիրողները համադրել են հայոց անշարժ տոմարի և նրա Յուլեան համարժեքների հետ, որով խաթարուել, խեղաթիւրուել է ոչ միայն հեթանոսական տօնական տարուայ պատկերը, այլև դատողութիւններ են արուել նկատի ունենալով այն ենթադրեալ տարուայ ժամանակը որոնք ոչ մի չափով, ոչնչով չեն արտացոլում աստուածների տօների ժամանակը:

Հայոց դիցարանի յաջորդ տօնական օրը կապուած է Վահագնի հետ: Յայտնի է, որ Վահագնը ամպրոպի, որոտի աստուածըն էր, ունեցել է ռազմի աստծոյ գծեր: Նրան տրուել են վիշապաբաղ էր քաջմ մակդիրները. անօրեւաքեր էր: Վահագնին համադրել են Վերեթրագայի և Հերակլէսի հետ: Քննարկող բնագրի հեղինակն ասես Վահագնին և Վահեհանին տարբեր աստուածներ է համարել, սակայն Ագաթանգեղոսի Պատմութեան էջերում տեղ գտած տուեալներից երևում է, որ ՎահեՎահեանը Վահագն վիշապաբաղի մեհեանի անուանումն է. ծայրայեղ դէպքում կարելի է մտածել, որ Վահագնը նաև ՎահեՎահեան է կոչուել կամ եղել է Վահագնի մակդիրը: Բնագրի հեղինակը տուել է ՎահեՎահեանի կրճատ տարբերակը, այն է Վահեան: Ինչպէս վերը տեսանք Վահագնի տօնի օրը գուգակշիռ է համարուել Յովհաննէս Մկրտչի և Աթանագիների տօնի օրուայ հետ, որը կատարուում էր Պենտեկոստէից հաշուած

12րդ օրը: 992թ. Պենտեկոստէն կատարել են Հոռի 24 (Մայիս 15), իսկ Յովհաննէս Կարապետի և Աթանագիների տօնը՝ Սահմի 5ին (Մայիս 26), Հինգշաբթի: Այս համարժեքութիւնը հնարաւորութիւն է ընձեռում Վահագնի տօնի օրը գուգակշիռ Հայոց տոմարի մէջ իր հաստատուն տեղն ունեցող մի երկնային երեւոյթի հետ: Խնդիրն այն է, որ հայոց տոմարում Մայիսի 24ին է դրուել Նլաստեղի յայտնուելը երկնակամարում: Թերեւս կարելի է մտածել որ Նլաստեղի երեւալը երկնակամարում և Վահագնի տօնի օրը միմեանց հետ աղերս և հնարաւորութիւն է ստեղծում յաւելեալ փաստարկով որոշել նրա տօնի օրը՝ Մայիսի 24ը: Հայոց տոմարի 1460ամեայ պարբերաշրջանի սկզբին այն համադրել է Սահմի 6ին: Սակայն առկայ են և այլ վկայութիւններ, որոնք Վահագնի տօնի օրուայ որոշումը թէական են դարձնում և այն հանդէս է գալիս իբրեւ տարբերակ: Հայոց օրանունների մէջ Վահագնի օրը՝ քանթօթնբորդն է: Քանի որ նիւթի քննութեամբ պարզ դարձաւ, որ Վահագնի տօնի օրը ընկել է Սահմի ամսին, ուստի նրա տօնի օրուայ համար ստանում ենք այլ տարբերակ: Սահմի 27ը համարժեք է Յունիս 14ին: Այն նոյնպէս մտնում է Պենտեկոստէից յետոյ յաջորդ օրերի մէջ և ւաղի շուտ համադրելի է Նդիսէի կամ Նդիայի տօնի օրուայ հետ: Այդ տօնն անշարժ էր և հնագոյն Տօնացոյցում դրուած է Յունիս 14ին (ձեռ. թիւ 985 էջ 254բ): Նոյն ամսաթիւն ունի նաև Յովհաննէս Սարկաւագի «Ազնուականոն»ը, միայն Նդիսէի փոխարէն գրուած է. «տաւն Նդիա մարգարէին» (Յովհաննէս Իմաստաւերի մատենագրութիւնը, էջ 171):

Վերոյիշեալ փաստերը համադրելը թելադրում է մտածել այն մասին, որ 10րդ դարի վերջում, երբ գրուել է յիշեալ բնագիրը Վահագնի տօնի օրը մթագնուած

էր: Բնմուտեան առնելով խնդիրը Վահագնի տօնի օրուայ համար ստանում ենք երկու տարբերակ: Կարծում ենք, որ Վահագնի տօնի օրը սահմանուած էր անլի շուտ Յունիսի 14ը քան Մայիսի 24ը: Վահագնի մասին գիտենք նաեւ ինչպէս վերն ասուեց, որ նա ամպրոպի, եւ որոտի աստուածն էր, անձրեւաբեր, քանի որ Նդիսէ-Նդիան եւս ունէին համանման յատկանիշներ: Ըստ քանագէտ Ս. Յարութիւնեանի հայոց մի այլ աւանդութեամբ Նդիան է անձնաւորում ամպրոպն ու որոտը, ուստի կարելի է ընդունելի համարել երկրորդ տարբերակը եւ Վահագնի տօնի օրը համարել Յունիս 14ը: Վերոյիշեալ բնագրի հեղինակին ակնբերաբար յայտնի է եղել, որ Վահագնի տօնի օրը Պենտեկոստէից յետոյ էր, սակայն ոչ համարժէք Յովհաննէս Մկրտչի եւ Աթանագիւնէի տօնի օրում, այլ Նդիսէ-Նդիայի, այնքանով որքանով հայոց քրիստոնէական Տօնացոյցում Պենտեկոստէից յետոյ եկող, վերջինիս յաջորդող Նդիսէ-Նդիայիցը անլի վաղ է մուտք գործել քան Յովհաննէս Մկրտչի եւ Աթանագիւնէի տօնի օրը: Ստացուած տարբերակներից նախընտրելի է երկրորդը նաեւ այն պատճառով, որ անլի շուտ ոչ թէ մայիսի 24ին, այլ Յունիսի 14ին էր անհրաժեշտ, որ Վահագն վիշապաբաղը մարտնչէր երկնային ջրերը արգելակող վիշապի հետ, յաղթէր նրան եւ անձրեւ պարգեւէր հեթանոս հայերին: Վահագնի առասպելական կերպարի հետ կապուած, ինչպէս յայտնի է վաղ միջնադարում գրառուել են մի քանի աւանդութիւններ: Ըստ Մովսէս Խորենացու «... Վահագն, գորմէ ասն առասպելք աշխարհիւ. «Նրկներ երկին, երկներ երկիր, երկներ եւ ծովն ծիրանի, երկն ի ծովուն ունէր եւ գլարմրիկն եղեգմիկ, ընդ եղեգան փող ծուխ ելանէր, ընդ եղեգան փող բոց ելանէր եւ ի բոցոյն վազէր խարտեաշ պատանեկիկ. նա հուր հեր ունէր, ապա թէ բոց ունէր մօրուս, եւ

աչկումքն էին արեգակունք»: Զայս երգելով ումանց փանդոսմբ, լուսմ մերովք իսկ ականջօք: Յետ որոյ եւ ընդ վիշապաց ասէին յերէին կոռուկ մմա եւ յաղթել եւ կարի իմն մմամագունս գէնրակիայ նահատակութիւնսն մմա երգէին: Այլ ասեն զսա եւ աստուածացեալ եւ անդրի ի վրաց աշխարհին գտրա չափ հասակին կանգնեալ՝ պատուէին գոհիւք: Նւ սորա են գարմ Վահունիք» (Մ. Խորենացի, Պատմութիւն Հայոց, Ե. 1991 գիրք Ա.-Ա.Լ.Լ. էջ 85-86): Ըստ Անանիա Շիրակացու. «ոմանք յառաջագոյն Հայոց ասացին. թէ ի խիստ ձմերան Վահագն նախին Հայոց գողացաւ զյարդ Բարշամայ ասորեստանայց նախնոյ. գոր եւ մեք սովորեցաք բնախաւութեամբ յարդագողի հետ անուանեալ»: Վահագնի տօնի հիմնական կենտրոնը Տարօն գաւառի Աշտիշատի Վահէվահեան սենեակն էր, որը միաժամանակ կենտրոնն էր Անահիտ եւ Աստղիկ աստուածուհիների, թէեւ պարզ չէ թէ Վահէվահեան մեհեանը մէկն էր երեք բաժանմունքներով, թէ՞ երեք մեհեան միեւնոյն վայրում:

Հեթանոսական տօնական տարբերջանի յաջորդ տօնը նուիրուած էր Աստղիկ աստուածուհուն: Ինչպէս յայտնի է նա սիրոյ եւ գեղեցկութեան դիցուհին էր: Աստղիկին համարել են Ափրդդիտ կոյսի հետ: Ըստ վերոյիշեալ բնագրի տուեալների. «յամառային ժամանակ տաւնէին Ափրդդիտէ» համարժէք վարդավառի տօնին, այն է «զվարդեւորիս տաւնի գերեւումն Տեառն մերոյ Յիսուսի Գրիստոսի ի Թարովրական լերինն»: Սամուէլ Կամբջաճորեցին «Տաւնապատնառ»ում հաւանաբար օգտուելով անլի վաղ-բնագրերից, վարդավառի տօնի օրն աղբրակ է «Ափրդդիտէ կուսի» հետ: Վկայակոչենք բնագրի այդ հատուածը. «Զի հեթանոսք տաւնեն զայս տաւնս (վարդավառը - հեղ.) ի յանուն Ափրդդիտեա

կուսի, գոր յարեմն եւ ի փրփրո սպիտակ ասեմ. զսա ընծաեալ ի ծովու: Վասն այնորիկ վարդի նմանեցուցանեմ զմա եւ զվարդն ծաղկեալ նմա ընծայեցուցանի էին ...» (Ձեռ. քիւ 1007, էջ 397բ - 398ա): Եթէ մինչ այժմ առանց վարանելու չէինք կարող պնդել, որ Ափրոդիտն Աստղիկն է, ապա Ափրոդիտն կոյսի համադրումը ոչ մի կասկած չի յարուցում վերջիններս համարժեք լինելու մէջ եւ որ Վարդավազը ճուրհուած է Աստղիկ-Ափրոդիտն կոյսին: Առկայ տուեալները թելադրում են յանգել այն հետեւութեանը, որ Ամահիտ-Ափրոդիտն եւ Ամահիտ-Արտեմիս, Աստղիկ-Ափրոդիտն կոյս եւ Նանէ-Աթենաս համադրումները պարզապէս Ագաթանգեղոսի պատմութեան բառերով «մայր ամենայն»-ի ամբողջութեան եռամասն (մայր, կոյս, ծեր) դրսեւորումներն էին տարբեր անուանումներով, որոնք անկասկած նախնական մայր աստուածութեան դերերի հետագայ բաժանման հետեւանք էին: Վարդավազի տօնի օրը Հայոց քրիստոնէական Տօնացոյցում շարժական էր, կատարուում էր Զատիկից հաշուած 99րդ օրը: Այդ տօնի օրը նայած տարի տեղաշարժ էր կատարուում 35 օրերի սահմաններում, կապուած լուսնի 19ամեայ պարբերաշրջանի եւ Զատիկի օրերի հետ, այն է Յունիս 28 - Օգոստոսի 1: Վարդավազի տօնախմբութիւնը հիմնականում կատարուում էր Յուլիս ամսին: Վերջ յիշուած բնագրի փաստական տուեալներով Վարդավազի տօնի օրը 992 թուին համընկել է Տրէ 13ին (Յուլիս 3): Բնագրի այն հաղորդումը որ. «յամառնային ժամանակս տօնէին Ափրոդիտն» ցոյց է տալիս, որ ամառային հանդիսաւոր տօնական շրջանը կարող էր սկսուել Յուլիան տօմարով Յունիս 19ից, ներկայ տօմարով Յունիս 22ից առնչուած ամառնամուտի առաջին օրերի հետ, քանի որ տօնը մի կողմից անշարժ էր, միւս

կողմից սերտօրէն ադըքսուում էր արեգակնային տարուայ հետ:

Հնարաւոր ենք համարում Աստղիկի տօնի սկիզբը դնել Տրէ ամսի սկզբներին: Հայոց օրաշուրջների ցանկում Աստղիկի օրը եթերորդն է, հետեւաբար նրա տօնի օրը եղել է Տրէ 7 (Յունիս 24): Այս ամաթիւր հիմնաւորում կը գտնի նաեւ փոքր ինչ յետոյ կատարելիք բնութեամբ: Աստղիկի տօնի կատարման օրուայ պատկերն ստանալուց յետոյ պարզ է դառնում, որ ամառնամուտի տօնական շրջանը սկիզբ էր առնում հայոց քրիստոնէական Տօնացոյցից յայտնի «տաւն ամբառնալոյ Տեսն յերկինս», հետագայում վերանուանուած Համբարձման տօնի օրով եւ աւարտուում Վարդավառով: Վերջիններս իրարից ունէին տաս օրուայ տարբերութիւն, քանի որ առաջինը կատարուում էր Պենտեկոստէից հաշուած 40 օրը իսկ երկրորդը՝ յիսներորդ: Աստղիկի տօնի կատարման հիմնական վայրը Տարօն գաւառի Աշտիշատն էր, որտեղ գտնուում էր նրա մեհեանը եւ անուանուում էր «սնեակ Վահագնի»: Պարզ չէ սակայն, թէ այն առանձին մեհեան էր, թէ մեհեանի մի մասը: Դիմենք աւելի վաղ շրջանին վերաբերուող վկայութիւններին: Ագաթանգեղոսի Պատմութեան մէջ առկայ են հաստատենք, որտեղ Յովհաննէս Կարապետի եւ Աթանագինէի տօնի օրուայ հաստատման հետ առնչուած յիշատակութիւն են Ամանորը, Վանատուրը, ինչպէս կը տեսնենք նաեւ Աստղիկը՝ կապուած նրանց տօնական օրերի եւ քրիստոնէական սրբերի տօների համադրութեան հետ:

Յիշատակենք այդ վկայութիւնները. «Եւ հրամայեաց (Գրիգոր Լուսաւորիչը - հեղ.) կատարել անդ ամ յամէ ի նմին տեղուց ժողովեալ ամենեցուն, զյիշատակ սրբոյն (Յովհաննէս Մկրտչի եւ Աթանագինէի - հեղ.) որ օր եա(ւ)թմ էր

Սահմի» (Ագաթ. Պատմություն էջ 425): 2. «Եւ գլխատակս վկայիցն բերելով ժամադրեաց ի տօն մեծ հոգակել. անտեսացն պաշտման ի ժամանակի՝ դիցն Ամանորոյ ամենաբեր նոր պտղոց տօնին, հիւրընկալ դիցն Վանատրի, գոր յառաջագոյն իսկ ի նմին տեղոջ պաշտէին յուրախութեան Նաւասարդի աւուր: Զի ժողովեալ ի յիշատակ մեծի Յովհաննու եւ սրբոյ վկայի աստուծոյ Աթանգիմէի՝ յայն աւուր խմբեալ ի նմին յաւանի (Բագաւանի - հեղ.) տօնեացեն» (Անդ 836*, էջ 435): Վերը բերուած վկայութիւններէից պարզ է դառնում, որ Գրիգոր Լուսաւորչին եւ վերագրել Յովհաննէս Մկրտչի եւ Աթանգիմէի համար երկու տօն սահմանելը, որոնցից մէկն ունի Հայոց շարժական տօմարի, այն է՝ Սահմի 7 միւսը ոչ: Սակայն ամենաբեր նոր պտղանց տօնին՝ արտայայտութիւնը յուշում է, որ այն կատարուել է ամրան սկզբներին - ինչպէս նկատել է նաեւ Հ. Ն. Ակիմեանը (Ն. Ակիմեան, Քննություն Ս. Սահակին վերագրուած կանոններու եւ Հայոց եկեղեցական տարին է դարու սկիզբը, Վիեննա, 1950, էջ 99-107): Այս դիտողութիւնը միաժամանակ կասկածի տակ է դնում այն, որ Ագաթանգեղոսի Պատմութեան մէջբերուած տարբիւրդ, յատկապէս ամիս-ամսաթիւ գրուած լինէին Ե. դարի սկզբներին, աւելի ստոյգ 425-435 թուականների սահմաններում, երբ Նաւասարդը ամրան վերջն էր առաւել եւս Գրիգոր Լուսաւորչի ժամանակ, 4րդ դարի սկզբներ, երբ Նաւասարդը համադրելի է աւելի շատ աշման սկզբներին: Ուշագրաւ է, որ 6րդ դարի կէսերին վերաբերող մի քննադրում, որի շնորհիւ հնարաւոր է դարձնել վերականգնել 6րդ դարի Հայոց քրիստոնէական Տօնացոյցի ընդհանուր պատկերը, Աթանգիմէի անունը դեռեւս չէր մտել Տօնացոյց եւ յորջորջում է «վկայի» անորոշ ձեւով (Կանոնագիրք

Հայոց, Երեւան, 1964, էջ 397): Միաժամանակ ստոյգ 5րդ թուագրուող Երուսաղէմի Տօնացոյցի հայերէն թարգմանութիւնից (որը կոչուել է «Կանոնք Ընթերցումոց») յայտնի է Յովհաննէս Մկրտչի տօնի օրը՝ օգոստոսի 29ը (Ձեռ. թիւ 985, էջ 272բ): Ինչպէս կը տեսնենք այլ վկայութիւններից եւս վաղ շրջանում Յովհաննէս Մկրտչին ունեցել է երկու տօնի օր, որոնցից մէկը նշել են Սահմի 7ին, միւսը Նաւասարդեան - ամանորեան օրերին: Եթէ Սահմի 7ը համարժէք ընդունենք օգոստոսի 29ին (որն անտարակոյս Յովհաննէս Կարապետի տօնի օրն էր) մէկը հայոց շարժական տօմարի ամիս-ամսաթուով, միւսը Յուլեան, ապա կը ստանանք այդ տօնի կատարման տարիների քառամեակը: Այդ եղանակով միւս կողմից պարզ կը դառնայ ամանորեան - Նաւասարդեան օրերի Յուլեան համարժէքը, որը տուեալ դէպքում էական նշանակութիւն ունի: Համադրելով Սահմի 7ը օգոստոսի 29ին ստանում ենք Սահմի 1 = օգոստոս 23 = 620-623 թ. թ. Միւս կողմից գտնում ենք Նաւասարդի 1 = Յունիս 24ը:

(Շարունակելի)

ՌԱՖԱՅԵԼ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ,
ԳՐԻԳՈՐ ԿԱՐԱՊԵՆԵԱՆ,
ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ